

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัย เรื่อง “การพัฒนากิจกรรมคัดแยกประเภทขยะมูลฝอยของผู้ชุมชนในเขตเทศบาลตำบลมหาราช อำเภอมหาราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อศึกษาระดับความรู้ของผู้นำชุมชนก่อนและหลังเข้าร่วมกระบวนการศึกษา เพื่อศึกษาระดับทัศนคติของผู้นำชุมชนก่อนและหลังเข้าร่วมกระบวนการศึกษา และเพื่อพัฒนากิจกรรมคัดแยกประเภทขยะมูลฝอยของผู้นำชุมชน เทศบาลตำบลมหาราช อำเภอมหาราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สมมติฐานของการวิจัย คือ ระดับความรู้ของผู้นำชุมชนเกี่ยวกับการคัดแยกประเภทขยะมูลฝอยจะแตกต่างกันหลังจากเข้าร่วมกระบวนการศึกษา ระดับทัศนคติของผู้นำชุมชนเกี่ยวกับการคัดแยกประเภทขยะมูลฝอยจะแตกต่างกันหลังจากเข้าร่วมกระบวนการศึกษา ในส่วนของวิธีการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยใช้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 30 คน คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างด้วยวิธีแบบเจาะจง (Purposive sampling) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย แบบทดสอบเพื่อให้ทราบถึงข้อมูลบุคคลของกลุ่มตัวอย่าง ร่วมกับการทดสอบระดับความรู้และทัศนคติในการคัดแยกประเภทขยะมูลฝอย แบบสังเกตการณ์เพื่อให้ทราบถึงระดับการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชน ขณะเข้าร่วมกระบวนการศึกษาในการประชุมเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม และแบบสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อให้ทราบถึงสภาพทั่วไปของพื้นที่ ในการบริหารจัดการขยะมูลฝอยของท้องถิ่น สถิติที่ใช้ในการวิจัย คือ สถิติเชิงพรรณนา ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และ t-test ร่วมกับการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยวิธีการกระบวนการสามเส้า (Triangulation method) และการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis)

สรุปผลการวิจัย

1. ระดับความรู้เกี่ยวกับการคัดแยกประเภทขยะมูลฝอยของผู้นำชุมชน ก่อนและหลังเข้าร่วมกระบวนการศึกษา พบว่า เมื่อทำการทดสอบเมื่อผ่านกระบวนการศึกษาแล้ว ระดับความรู้ของผู้นำชุมชนก่อนและหลังเข้าร่วมกระบวนการศึกษามีความแตกต่างกันไม่มากเมื่อพิจารณาจากค่าเฉลี่ยของความรู้ ทั้งนี้เป็นผลมาจากความรู้ของผู้นำชุมชนมีระดับความรู้ที่สูงมาก ดังนั้นระดับความรู้ของผู้นำชุมชนก่อนและหลังจึงแตกต่างกันเล็กน้อย เมื่อทำการทดสอบด้วยสถิติ t-test ได้ยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ว่า ระดับความรู้ของผู้นำชุมชนเกี่ยวกับการคัดแยกประเภทขยะมูลฝอยจะแตกต่างกันไปหลังเข้าร่วมกระบวนการศึกษา อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เนื่องจากผู้นำชุมชนมีความรู้ที่สูงมาก และการทดสอบความรู้ก่อนและหลังเข้าร่วมกระบวนการศึกษาต่างกันน้อยมาก

2. ระดับทัศนคติเกี่ยวกับการคัดแยกประเภทขยะมูลฝอยของผู้นำชุมชน ก่อนและหลัง เข้าร่วมกระบวนการศึกษา พบว่า เมื่อทำการทดสอบเมื่อผ่านกระบวนการศึกษาแล้ว ระดับทัศนคติของผู้นำชุมชนก่อนและหลังเข้าร่วมกระบวนการศึกษาไม่มีความแตกต่างกันไม่มากเมื่อพิจารณาจากสถิติที่ใช้ทดสอบระดับทัศนคติของผู้นำชุมชน ทั้งนี้เป็นผลมาจากทัศนคติของผู้นำชุมชนมีระดับทัศนคติที่ดีมาก ดังนั้นระดับทัศนคติของผู้นำชุมชนก่อนและหลังจึงไม่มีความแตกต่างกัน เมื่อทำการทดสอบด้วยสถิติ t-test ได้ปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ว่า ระดับทัศนคติของผู้นำชุมชนเกี่ยวกับการคัดแยกประเภทขยะมูลฝอยจะไม่แตกต่างกันหลังเข้าร่วมกระบวนการศึกษา อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เนื่องจากผู้นำชุมชนมีทัศนคติที่ดีมาก และการทดสอบทัศนคติก่อนและหลังเข้าร่วมกระบวนการศึกษาต่างกันน้อยมาก

3. การพัฒนากิจกรรมคัดแยกประเภทขยะมูลฝอยของผู้นำชุมชน ในเขตเทศบาลตำบลมหาราช อำเภอเมืองราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา นั้น เมื่อผู้นำชุมชนจากภาคต่าง ๆ ได้เข้าร่วมกระบวนการประชุมเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมที่ได้จัดขึ้น เพื่อร่วมกันค้นหาปัญหา สาเหตุ และแนวทางการแก้ไขปัญหาขยะมูลฝอยของท้องถิ่น โดยเป้าหมายที่สำคัญที่สุดของการจัดการประชุมครั้งนี้ก็เพื่อให้ผู้นำชุมชนร่วมกันกำหนดแผนกิจกรรมคัดแยกประเภทขยะมูลฝอยขึ้น เพื่อที่จะลดปริมาณขยะมูลฝอยของท้องถิ่นลง และได้ข้อตกลงเกิดรูปแบบของกิจกรรมคัดแยกประเภทขยะมูลฝอยขึ้นหลังกระบวนการศึกษาเสร็จสิ้นลง ประกอบด้วย 2 กิจกรรมหลัก ดังนี้

3.1 ธนาคารขยะเป้าหมาย คือ นักเรียนในโรงเรียนวัดคูโลมและวัดปากคลองผู้รับผิดชอบ คือ ครูโรงเรียนวัดคูโลมและวัดปากคลอง

3.2 กองทุนรับซื้อขยะ เป้าหมาย คือ ประชาชนในพื้นที่ ผู้รับผิดชอบ ประธานชุมชน กิจกรรมคัดแยกประเภทขยะมูลฝอยที่เกิดขึ้นเป็นกิจกรรมที่ผู้นำชุมชน ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจากทุกฝ่ายร่วมกันเสนอ และได้เสนอไปยังหน่วยงานที่รับผิดชอบ คือ กองสาธารณสุขของเทศบาลตำบลมหาราช โดยทางเทศบาลตำบลมหาราชได้นำไปบรรจุในแผนพัฒนาสามปี พ.ศ. (2550-2552) ในแผนงานรณรงค์ส่งเสริมให้ประชาชนคัดแยกประเภทขยะมูลฝอยก่อนทิ้ง ซึ่งได้ยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ว่า จะเกิดกิจกรรมคัดแยกประเภทขยะมูลฝอยหลังกระบวนการศึกษานี้เสร็จสิ้นลง

อภิปรายผล

การศึกษาวิจัย เรื่อง “การพัฒนากิจกรรมคัดแยกประเภทขยะมูลฝอยของผู้ชุมชนในเขตเทศบาลตำบลมหาราช อำเภอเมืองราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา การอภิปรายผลของงานวิจัยจะอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

1. ระดับความรู้เกี่ยวกับการคัดแยกประเภทขยะมูลฝอยของผู้นำชุมชน ก่อนและหลังเข้าร่วมกระบวนการศึกษา ระดับความรู้มีความแตกต่างกันไม่มาก เนื่องจากผลของการทดสอบความรู้ก่อนและหลังเข้าร่วมกระบวนการศึกษาทำให้ทราบว่า ผู้นำชุมชนมีความรู้ที่สูงมาก และระดับความรู้ของผู้นำชุมชนก่อนและหลังเข้าร่วมกระบวนการศึกษาแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่น .05 ดังนั้นการศึกษาวิจัยเรื่องนี้จึงสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ และแนวความคิดเกี่ยวกับความรู้ พบว่า การเรียนรู้ และความรู้เป็นพฤติกรรมเบื้องต้นอย่างหนึ่งซึ่งพฤติกรรมนี้สามารถเปลี่ยนแปลงได้ โดยพฤติกรรมแรกจะเปลี่ยนแปลงไปหลังจากผ่านกระบวนการศึกษาแล้ว โดยวัดความรู้ได้ด้วยการใช้แบบทดสอบเพื่อให้เห็นอาการตอบสนองออกมาด้วยพฤติกรรมบางอย่างที่สามารถวัดปริมาณได้ ดังนั้นระดับความรู้ของผู้นำชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปเมื่อเข้าร่วมกระบวนการศึกษาจึงมีความสอดคล้องกันกับแนวคิดข้างต้น

2. ระดับทัศนคติเกี่ยวกับการคัดแยกประเภทขยะมูลฝอยของผู้นำชุมชน ก่อนและหลังเข้าร่วมกระบวนการศึกษา ระดับทัศนคติมีความแตกต่างกันไม่มาก เนื่องจากผลของการทดสอบทัศนคติก่อนและหลังเข้าร่วมกระบวนการศึกษาทำให้ทราบว่า ผู้นำชุมชนมีทัศนคติที่ดีมาก และระดับทัศนคติของผู้นำชุมชนก่อนและหลังเข้าร่วมกระบวนการศึกษาไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่น .05 ดังนั้นการศึกษาวิจัยเรื่องนี้จึงสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ และแนวความคิดเกี่ยวกับทัศนคติ พบว่า การเรียนรู้ซึ่งเกิดจากการอบรมสั่งสอนจนสามารถรวบรวม และสะสมเป็นประสบการณ์เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดทัศนคติ โดยการเรียนรู้ที่ส่งผลต่อทัศนคตินั้นจะเปลี่ยนแปลงไปหลังจากผ่านกระบวนการศึกษาแล้ว ดังนั้นระดับทัศนคติของผู้นำชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปเมื่อเข้าร่วมกระบวนการศึกษาจึงมีความสอดคล้องกันกับแนวคิดข้างต้น

3. การพัฒนากิจกรรมคัดแยกประเภทขยะมูลฝอยของผู้นำชุมชน เทศบาลตำบลมหาสาร อำเภอมหาสาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้นำชุมชนที่ได้เข้าร่วมการประชุมเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมได้ร่วมกันกำหนดกิจกรรมคัดแยกประเภทขยะมูลฝอยขึ้น คือ ธนาคารขยะและกองทุนรับซื้อขยะขึ้น กิจกรรมดังกล่าวได้เสนอไปยังหน่วยงานที่รับผิดชอบ คือ เทศบาลตำบลมหาสาร ให้นำกิจกรรมไปบรรจุในแผนงานรณรงค์ส่งเสริมให้ประชาชนคัดแยกประเภทขยะมูลฝอยต่อไป ดังนั้นผลของการวิจัยเรื่องนี้มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของสุพิระ ลัดดาชยาพร และอารี ลัดดาชยาพร (2542) จิตรี โพธิมาณะ (2545) ชำรงค์ มั่นคง (2544) และสุภชัย ไชยลังกา (2545) รวิกันต์ แสนไชย (2544) พบว่า การใช้การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาขยะที่เกิดขึ้นในชุมชนเป็นการจัดการที่ยั่งยืน การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนจะต้องเกิดจากความสมัครใจตั้งแต่ขั้นตอนคิดริเริ่มค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาชุมชนวางแผนดำเนิน

กิจกรรม รวมถึงการรณรงค์ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ในการจัดการขยะมูลฝอย ร่วมฝึกอบรม จะสามารถกระตุ้นให้เกิดการคัดแยกประเภทขยะมูลฝอยได้

ข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษานี้สามารถสรุปได้ว่า ผู้นำชุมชนมีความรู้และทัศนคติที่ดีมากในการบริหารจัดการขยะมูลฝอย การคัดแยกประเภทขยะมูลฝอย คุณและโทษของขยะมูลฝอย ดังนั้นเมื่อผู้นำชุมชนของท้องถิ่นมีความรู้และทัศนคติที่ดี จึงควรที่จะส่งเสริม สนับสนุนให้เกิดกิจกรรม แผนงานหรือโครงการ ที่มีจุดประสงค์เพื่อลดลงปริมาณขยะเกิดขึ้นตามมา ซึ่งสามารถมองภาพรวมของการจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมโดยใช้เทคนิคการระดมสมองแบบแผนที่ทางความคิดเป็นการกระตุ้น การสนทนาของกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นสิ่งใหม่ที่ชุมชนได้เรียนรู้ที่จะแสดงความคิดเห็น ร่วมกันในการแก้ไขปัญหาขยะมูลฝอยของท้องถิ่นที่ผู้นำชุมชนทุกคนอาศัยอยู่ จึงเกิดเป็นความร่วมมือ ร่วมใจกันในการเข้าร่วมกระบวนการศึกษา กิจกรรมที่ต่อเนื่องที่เกิดจากกระบวนการศึกษานี้ คือ การเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาขยะมูลฝอยด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น ธนาคารขยะรีไซเคิล และกองทุนรับซื้อขยะมูลฝอยจากครัวเรือน รวมทั้งเกิดความสนใจทำปุ๋ยหมักชีวภาพใช้เองในแต่ละครัวเรือนซึ่ง ได้รับความสนใจจากผู้นำชุมชนอย่างมาก และเริ่มนำไปลองปฏิบัติบ้างแล้ว การพัฒนางานกิจกรรมนี้จะ เหมาะสมกับชุมชนในพื้นที่หรือไม่ หน่วยงานที่รับผิดชอบ คือ เทศบาลจะต้องนำไปบรรจุใน แผนพัฒนา และจะต้องมีการนำแนวทางนี้ไปปฏิบัติอย่างจริงจัง คำถามต่อไปคือ ทำอย่างไรจึงจะ อยู่อย่างยั่งยืน ผู้วิจัยได้มีข้อเสนอแนะแก่เทศบาลตำบลมหาสาร

1. ข้อเสนอแนะระดับนโยบาย รัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและรับผิดชอบ คือ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรดำเนินการแก้ไขปัญหาอย่างต่อเนื่อง โดย
 - 1.1 สนับสนุนการลดปริมาณขยะมูลฝอยที่เกิดขึ้นด้วยวิธีการลดภาษีหรือ ส่งเสริมให้ผู้ผลิตใช้วัสดุในกระบวนการผลิตที่สามารถรีไซเคิลได้
 - 1.2 ส่งเสริมนโยบายพัฒนาผู้นำท้องถิ่นทุกระดับด้านสิ่งแวดล้อม เช่น ผู้นำท้องถิ่นระดับเทศบาล องค์กรบริหารราชการทุกระดับและหน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง
 - 1.3 ปรับปรุงกฎระเบียบหรือเทศบัญญัติที่เกี่ยวข้อง เช่น การลงโทษผู้ที่ก่อปัญหา การปรับปรุงค่าใช้จ่ายระดับท้องถิ่นในการบริหารจัดการขยะมูลฝอย
2. ข้อเสนอแนะระดับปฏิบัติ
 - 2.1 สถาบันการศึกษาทุกแห่งควรดำเนินการเป็นตัวอย่างในเรื่องการป้องกันปัญหานี้ ส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ประเด็นปัญหานี้แก่นักเรียน และประชาชนทั่วไปทั้งในการจัดการศึกษา ในระบบการศึกษานอกระบบ และระบบการศึกษาตามอัธยาศัย

2.2 เทศบาลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการขยะมูลฝอยควรกำหนดนโยบายที่แน่ชัดในการดำเนินการป้องกัน และแก้ไขปัญหาด้านนี้ด้วยการประชาคมเพื่อหาข้อสรุปจากประชาชน

2.3 ชุมชนควรมีการดำเนินการป้องกันปัญหานี้ โดยเริ่มจากการที่แต่ละชุมชนลดปริมาณขยะมูลฝอย หรือ 5R ในการป้องกันปัญหานี้

2.4 ควรขยายงานวิจัยที่ประสบความสำเร็จในการบริหารจัดการขยะมูลฝอยให้ประชาชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้รับทราบและสามารถนำไปประยุกต์ใช้

2.5 ให้ความรู้กับประชาชนผ่านกระบวนการต่าง ๆ เช่น สื่อสารมวลชนทุกรูปแบบ เพื่อสร้างจิตสำนึกให้กับประชาชน

2.6 ให้ความรู้กับนักเรียน ทั้งในการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยเกี่ยวกับปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและผลกระทบที่เกิดขึ้น

2.7 พัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกระดับอย่างเป็นรูปธรรม โดยให้ทั้งผู้นำชุมชนในรูปแบบและผู้นำนอกรูปแบบรวมทั้งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการคิดวิเคราะห์ปัญหาและค้นหาวิธีการแก้ไขปัญหา รวมทั้งกำหนดแผนงาน/โครงการและการประเมินผลการดำเนินงานในองค์กรบริหารราชการส่วนท้องถิ่นทุกระดับ

2.8 ติดตามและประเมินผลการบริหารจัดการขยะมูลฝอยอย่างไม่มีอคติ โดยให้สถาบันการศึกษาในพื้นที่ได้ศึกษาและมีโอกาสนำเสนอปัญหาที่เกิดขึ้นรวมทั้งของเสนอแนะไปแก้ไขปัญหาได้อย่างแท้จริง

2.9 สอดแทรกความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมให้กับผู้บริหารระดับท้องถิ่น เพื่อกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกต่อสิ่งแวดล้อมและมีวิสัยทัศน์ในการแก้ไขปัญหาอย่างถูกต้องสอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นและทรัพยากรที่มีอยู่

2.10 ควรดำเนินการจัดตั้งโครงการคัดแยกประเภทขยะมูลฝอยในชุมชนตามที่ผู้นำชุมชนได้เสนอในการประชุมเชิงปฏิบัติการ โดยให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมกันจัดตั้งโครงการอย่างจริงจังเพื่อเป็นต้นแบบในการบริหารจัดการขยะมูลฝอยที่ดี

จากการประชุมเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมครั้งนี้ ตารางแสดงระดับการมีส่วนร่วมของผู้เข้าร่วมกระบวนการศึกษาในกิจกรรมต่าง ๆ นั้น ผลของระดับการมีส่วนร่วมในประเด็นกิจกรรมความสนใจต่อเอกสารประกอบการบรรยาย พบว่า ระดับการมีส่วนร่วมน้อยอาจเกิดจากเอกสารมีปริมาณมากเกินไป ตัวอักษรเล็ก ภาพประกอบไม่ชัดเจน ส่วนประเด็นกิจกรรมเกี่ยวกับการให้ความสนใจขณะมีการนำเสนอผลงานของกลุ่ม การร่วมเสนอปัญหา การร่วมนำเสนอผลงานของกลุ่ม พบว่าระดับการมีส่วนร่วมมากเป็นผลมาจากลักษณะการเข้าร่วมกิจกรรมการประชุมเชิงปฏิบัติการเป็น

การประชุมแนวใหม่ ผู้เข้าร่วมกระบวนการศึกษามีส่วนร่วมในกิจกรรมหลายอย่าง ๆ ในขณะที่เข้าร่วมการประชุมวิทยากรเป็นผู้มีความรู้ และทุกคนที่เข้าร่วมกระบวนการต่างมีเป้าหมายอย่างเดียวกันที่จะแก้ไขปัญหาของชุมชน

การใช้เทคนิคการระดมสมอง ทำให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้ลำดับความคิดอย่างเป็นระบบ มีการร่วมเสนอความเห็นในแง่มุมต่าง ๆ อย่างครอบคลุม สำหรับบางกลุ่มซึ่งมีสมาชิกในกลุ่มบางคนแสดงความคิดเห็นมากโดยไม่เปิดโอกาสให้สมาชิกในกลุ่มได้แสดงความคิดเห็น แต่การมีนักวิจัยกระจายทุกกลุ่ม ทำให้สามารถกระตุ้นสมาชิกที่ไม่กล้าแสดงความคิดเห็นได้มีโอกาสร่วมแสดงความคิดเห็นอย่างทั่วถึง

สำหรับการกำหนดแนวทางการแก้ปัญหา จำเป็นต้องให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในระดับที่สามารถผลักดันระดับนโยบายได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ดังนั้นสมาชิกในกระบวนการศึกษา นอกจากของเทศบาลตำบลหาราชต่อไป ซึ่งได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณมีความเป็นไปได้สูง

การศึกษาเรื่อง การพัฒนากิจกรรมคัดแยกประเภทขยะมูลฝอย ในเขตเทศบาลตำบลหาราช อำเภอหาราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยาครั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่าการทำวิจัยเรื่องนี้มีความผิดพลาดของเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบทดสอบความรู้ในการคัดแยกประเภทขยะมูลฝอยมีค่าอำนาจจำแนกและค่าความยากง่ายของแบบทดสอบที่ไม่ได้มาตรฐานที่ดีเท่าที่ควร หากมีการศึกษาวิจัยต่อเนื่องต่อไป ควรจะทำการปรับปรุงแบบทดสอบให้มีคุณภาพ โดยควรจะกำหนดข้อคำถามเป็นแบบเลือกคำตอบ (Choice) จะเหมาะสมมากกว่าซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูลที่มีความหลากหลายของคำตอบดีกว่าการใช้วิธีเลือกตอบ (Check list) การวิจัยครั้งนี้จึงมีความผิดพลาดในการประเมินความรู้ของกลุ่มตัวอย่างต่ำเกินไป จึงสมควรที่จะแนะนำผู้ที่สนใจทำการศึกษาวิจัยต่อเนื่องในประเด็นนี้ต่อไป